כיתה ח' | הלכה · חמ"ד | שיעור 3 מתוך 5 | 45 דק'

משנה ברכות ו, א, ז; שולחן ערוך או"ח רד, א; רח, ב; ריא, א; קיצור שולחן ערוך נה, א; פניני הלכה, ברכות ט, ח

"מג"ע א"ש": סדר הקדימה וברכות הנהנין המתקדמות

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקבעו ברכה ראשונה למאכלים מורכבים: מזונות (חמשת מיני דגן), העץ, האדמה ושהכל, לפי המשנה והשולחן ערוך.
- התלמידים יסדרו ברכות לפי סדר החשיבות "מג"ע א"ש" (פניני הלכה) ויסבירו את שני הכללים שמאחוריו.
- התלמידים יציגו את המחלוקת בסדר הקדימה בין "חביב" ל"שבעת המינים" (שו"ע מול קיצור), ויכירו את כלל "עיקר וטפל".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה משתנה כשאני עוצר לברך?

בכל שיעור הכיתה מוסיפה "כרטיס ברכה" לקיר הכיתה: מצב מהחיים, הברכה המתאימה, ומה היא מלמדת על היחס לעולם.

🧪 פתיחה

"שולחן קידוש": על הלוח שולחן עם עוגה, ענבים, תמרים, מלפפון, שוקולד ומיץ תפוזים. כל זוג כותב את הברכה של כל מאכל ומחליט במה יפתח. משווים בין הזוגות: האם כולם התחילו באותו מקום? למה?

📖 הסבר למורה

תזכורת מהמשנה (ברכות ו, א): על פירות האילן "בורא פרי העץ" (חוץ מיין), על פירות הארץ "בורא פרי האדמה" (חוץ מפת). השולחן ערוך מוסיף: על חמשת מיני דגן שבושלו או נעשו תבשיל, "מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה" (רח, ב), ועל "דבר שאין גידולו מן הארץ", כמו בשר, דגים, ביצים, חלב וגבינה, מברכים שהכל (רד, א).

סדר הקדימה: פניני הלכה (ברכות ט, ח) מסביר שני כללים: לברך תחילה על המאכל החשוב, ולברך תחילה את הברכה ה"מבוררת" (המדויקת) יותר. לכן לחם קודם לכול, ובלי לחם: "מזונות, גפן, עץ, אדמה, שהכל", בסימן "מג"ע א"ש".

מחלוקת: כשלפניו כמה פירות שברכתם שווה (למשל תפוח ותמר, שניהם "העץ"): השולחן ערוך (ריא, א) כותב שמקדים "מין שבעה" (משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל) "אע"פ שאינו חביב"; הקיצור (נה, א) כותב שמברך על "זה שהוא חביב לו", ורק אם שניהם שווים בחביבות - על מין שבעה. זו מחלוקת ידועה בין פוסקים: יש קהילות שנוהגות כדברי השולחן ערוך ויש שנוהגות כדברי הקיצור. כל אחד ינהג כמנהג קהילתו וישאל את רבו.

עיקר וטפל (משנה ו, ז): "כל שהוא עקר ועמו טפלה, מברך על העקר ופוטר את הטפלה". למשל, מי שאוכל דג מלוח עם מעט לחם כדי להפיג את המליחות: הדג עיקר.

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי (חמ"ד): לימוד הלכה מתוך המקורות, עם החיוב ההלכתי והמנהגים. בממלכתי אפשר להשתמש בשיעור כתוכן של תרבות יהודית וערכים (הכרת הטוב, כוונה, יחס לזולת ולעולם), ולהציג את ההלכה כ"מה כתוב במקור" ולא כחובה מעשית.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (שולחן ערוך, משנה ברורה, קיצור שולחן ערוך, רמב"ם, פניני הלכה). כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

משנה, ברכות, פרק ו, משנה א

כֵּיצַד מְבָרְכִין עַל הַפֵּרוֹת. עַל פֵּרוֹת הָאִילָן אוֹמֵר, בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ, חוּץ מִן הַיַּיִן, שֶׁעַל הַיַּיִן אוֹמֵר בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן. וְעַל פֵּרוֹת הָאָרֶץ אוֹמֵר בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה, חוּץ מִן הַפַּת, שֶׁעַל הַפַּת הוּא אוֹמֵר הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ. וְעַל הַיְרָקוֹת אוֹמֵר בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בּוֹרֵא מִינֵי דְשָׁאִים

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רח, סעיף ב (חלק); סימן רד, סעיף א (תחילתו)

חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא אפילו עירב עמהם דבש הרבה יות' מהם או מינים אחרי' הרבה יות' מהם מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה ... על דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמה חיה ועוף דגים ביצים חלב גבינה

פניני הלכה, ברכות, פרק ט, סעיף ח

שני כללים נאמרו לגבי סדר הברכות: האחד, שיש לברך תחילה על המאכל החשוב יותר. והשני, שיש לברך תחילה את הברכה המבוררת יותר, היינו את הברכה המכוונת לסוג מיוחד ומבורר של מאכל. לפי זה ברור שברכת הלחם היא הקודמת לכל, הואיל והלחם הוא המאכל החשוב ביותר. וכאשר אין כוונה לאכול לחם, אזי סדר החשיבות בברכות הוא: מזונות, גפן, עץ, אדמה, שהכל

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן ריא, סעיף א (תחילתו)

היו לפניו מיני פירות הרבה אם ברכותיהם שוות ויש ביניהם ממין שבעה מקדים מין שבעה אע"פ שאינו חביב כמו המין האחר

קיצור שולחן ערוך, סימן נה, סעיף א (תחילתו)

מִי שֶׁיֵּשׁ לְפָנָיו מִינֵי פֵּרוֹת הַרְבֵּה, וְהוּא רוֹצֶה לֶאֱכוֹל מִכֻּלָּם, אִם בִּרְכוֹתֵיהֶן שָׁווֹת, יְבָרֵךְ עַל זֶה

משנה, ברכות, פרק ו, משנה ז

הֵבִיאוּ לְפָנָיו מָלִיחַ בַּתְּחִלָּה וּפַת עִמּוֹ, מְבָרֵךְ עַל הַמָּלִיחַ וּפוֹטֵר אֶת הַפַּת, שֶׁהַפַּת טְפֵלָה לוֹ. זֶה הַכְּלָל, כֹּל שֶׁהוּא עִקָּר וְעִמּוֹ טְפֵלָה, מְבָרֵךְ עַל הָעִקָּר וּפוֹטֵר אֶת הַטְּפֵלָה

"..." מסמן דילוג בתוך המקור. נוסח המקורות כפי שהוא בספריא.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר או פירוש, ובו כתוב של מי הוא. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה"	מאכל מחמשת מיני דגן (שאינו לחם): "מזונות" לפניו ו"על המחיה" אחריו (שו"ע רח, ב).
"על דבר שאין גידולו מן הארץ"	בשר, דגים, ביצים, חלב: שהכל (שו"ע רד, א).
"מזונות, גפן, עץ, אדמה, שהכל"	סדר החשיבות כשאין לחם: מג"ע א"ש (פניני הלכה).
"מקדים מין שבעה אע"פ שאינו חביב" / "יברך על זה שהוא חביב לו"	מחלוקת: שבעת המינים קודמים (שו"ע) או החביב קודם (קיצור).

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף העבודה, כרטיסיות מאכלים, לוח "שולחן קידוש"

1. פתיחה: "שולחן קידוש" (5 דקות)

2. לימוד בחברותא: משנה ו, א; שו"ע רח, ב; רד, א - קביעת ברכה לכל מאכל (10 דקות)
3. לימוד מודרך: פניני הלכה ט, ח - שני הכללים ו"מג"ע א"ש"; סידור הכרטיסיות (10 דקות)
4. השוואה בקבוצות: שו"ע ריא, א מול קיצור נה, א ("חביב" מול "שבעת המינים") (12 דקות)
5. עיקר וטפל (משנה ו, ז), כרטיס ברכה וכרטיס יציאה (8 דקות)

🤝 לימוד בחברותא

בזוגות, עם דף המקורות. אחד קורא בקול, השני מסביר במילים שלו, ומתחלפים בכל מקור.

1. קבעו לכל מאכל בפתיחה את הברכה שלו, וציינו את המקור.
2. קראו את פניני הלכה: מהם שני הכללים? הדגימו כל אחד.
3. השוו בין שו"ע ריא, א לבין קיצור נה, א. סמנו את המשפט שבו הם חלוקים.

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה מברכים על עוגה, ומה על ביצה?
2. מה פירוש הסימן "מג"ע א"ש"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, ברכה "מבוררת" (מדויקת) קודמת לברכה כללית?
2. מה כל אחת מהדעות בשאלת "חביב / שבעת המינים" מדגישה: את האדם או את ארץ ישראל?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם לדעתכם יש היגיון בכך שמה שאני אוהב קודם? ומה ההיגיון בהקדמת שבעת המינים?

🏁 סיכום השיעור

ברכות הנהנין הן "מפה" של העולם: כל מאכל לפי מקורו וחשיבותו. כרטיס ברכה לקיר: "מג"ע א"ש".

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. סדרו לפי מג"ע א"ש: שוקולד, עוגה, מלפפון, תמר, מיץ ענבים.
2. מה ההבדל בין השו"ע לקיצור כשיש לפניו תפוח שהוא אוהב ותמר?

💡 הערות למורה

בשיעור הזה קל ללכת לאיבוד בפרטים (פת הבאה בכיסנין, מוצרים מעובדים, "שינוי צורה"). מומלץ להישאר בעקרונות, ולהפנות פרטים לספר הלכה מסודר ולרב. המחלוקת בין השו"ע לקיצור מתאימה במיוחד לכיתה מעורבת ממוצאים שונים: אפשר לשאול תלמידים איך נוהגים בבית. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

קביעת ברכות למאכלים, סידור לפי מג"ע א"ש, טבלת המחלוקת בין השו"ע לקיצור, עיקר וטפל, ושאלה מסכמת (20 נקודות). מחוון מלא בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- משנה, ברכות, פרק ו, משנה א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רח, סעיף ב (חלק); סימן רד, סעיף א (תחילתו) (ספריא)
- פניני הלכה, ברכות, פרק ט, סעיף ח (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים, סימן ריא, סעיף א (תחילתו) (ספריא)
- קיצור שולחן ערוך, סימן נה, סעיף א (תחילתו) (ספריא)
- משנה, ברכות, פרק ו, משנה ז (ספריא)

מחוון: סדר הקדימה: מג"ע א"ש

1. עוגה - מזונות; ענבים - העץ; מיץ ענבים - הגפן; גבינה - שהכל; מלפפון - האדמה; חביתה - שהכל.
2. עוגיות 1, יין 2, אגס 3, תות שדה 4, במבה 5 (מג"ע א"ש).
3. א. לברך תחילה על המאכל החשוב יותר. ב. לברך תחילה את הברכה המבוררת יותר (המכוונת לסוג מיוחד של מאכל).
4. שו"ע: על התמר - מין שבעה קודם "אע"פ שאינו חביב". קיצור: על התפוח - "על זה שהוא חביב לו"; רק בשוויון חביבות - מין שבעה.
5. על הדג (העיקר), והלחם טפל ונפטר: "מברך על העקר ופוטר את הטפלה".
6. א. (8) מזונות (עוגה ובורקס - ברכה אחת לשניהם), הגפן (יין), העץ (ענבים), האדמה (אבטיח). ב. (6) חשיבות המאכל; ברכה מבוררת לפני כללית. ג. (6) שו"ע: מין שבעה קודם גם אם פחות חביב; קיצור: החביב קודם, ושבעת המינים רק בשוויון. שתי הדרכים מקובלות לפי המנהג.